

УДК 37(477/83/86);061.22НТШ “1873/1892”

## ОСВІТНЬО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛІТЕРАТУРНОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА (1873–1892 рр.)

Оксана Ковалишин

*Львівський національний університет імені Івана Франка,  
вул.Туган-Барановського, 7 Львів, Україна, 79005*

Проаналізовано період діяльності Літературного товариства імені Шевченка у Львові від часу його заснування у 1873 р. до перетворення у 1892 р. у Наукове товариство імені Шевченка. Виявлено передумови створення цієї громадської організації, особливості її становлення як загальноукраїнської освітньо-наукової інституції, виокремлено роль представників української інтелігенції Наддніпрянської України у виробленні стратегії діяльності товариства, наданні меценатської допомоги. Акцентовано увагу на аспектах освітньо-просвітницької роботи товариства, з'ясовано його доробок у розвиток бібліотечної справи, заснування періодичних видань, пропагування української мови і літератури, поширення ідей наукового просвітництва.

*Ключові слова:* Галичина, Літературне товариство імені Шевченка, “Просвіта”, освітньо-просвітницька діяльність, періодичні видання, українська національна ідея.

Доказом національного пробудження українців, пожвавлення українського національного руху в Галичині у другій половині XIX ст. стала поява низки культурно-освітніх товариств і організацій, відкриття друкарень, заснування періодичних видань. Створена у грудні 1868 р. зусиллями представників народовецької інтелігенції у Львові перша українська просвітницька організація – товариство “Просвіта”, започаткувала важливі процеси національного освідомлення народних мас, відродження культурної спадщини свого народу, культивування та пропаганду української мови та історії як важливих чинників поширення української національної ідеї, дала потужний імпульс для подальшої активізації громадсько-культурного життя, творення нових громадських об'єднань. Одним із них стало Літературне товариство імені Шевченка, яке згодом трансформувалося у Наукове товариство імені Шевченка (НТШ) і увійшло в історію української культури, освіти і науки як одне із найяскравіших явищ українського національного відродження.

Попри високий рівень висвітлення діяльності НТШ у Львові у науковій літературі, слід зауважити, що власне початковий період його історії як Літературного товариства імені Шевченка під історико-педагогічним кутом зору є недостатньо розкритий. У працях В. Дорошенка [2], З. Зайцевої [4], Р. Кучера [6], В. Лева [7], О. Романіва [12] та ін. цей етап розглядається

фрагментарно в контексті загальної історії Товариства. Поза увагою дослідників залишилися питання ролі і місця товариства у царині розгортання українського освітньо-просвітницького руху, потребує уточнення і виокремлення оцінка доробку у цю справу окремих його діячів тощо.

З огляду на це, ставимо за мету статті проаналізувати освітньо-просвітницьку діяльність Літературного товариства імені Шевченка з часу заснування у 1873 року до його перетворення у 1892 р. у Наукове товариство імені Шевченка.

Ідея заснування окремої громадської інституції із статутними завданнями наукового просвітництва постала на загальних зборах товариства «Просвіта» у травні 1870 року. Були внесені зміни у статут, згідно з якими діяльність товариства спрямовувалася виключно на просвітницьку роботу серед широких народних мас, передусім селянства, натомість науково-літературний вектор праці планувалося виокремити у сферу діяльності нового товариства [10, с. 18].

27 листопада 1873 р. із заявою до Галицького намісництва про затвердження статуту звернулися засновники товариства: о. Стефан Качала, посол Галицького сейму та делегат Державної ради; Михайло Димет, купець і обиватель міста Львова; Михайло Коссак, обиватель міста Львова; доктор Омелян Огоновський, професор Львівського університету; доктор Олександр Огоновський, професор Львівського університету, редактор журналу «Правда»; доктор Корнило Сушкевич, секретар ц.к. прокуратури скарбу; Теофіл Барановський, інженер-асистент Краєвого віділу; Лонгін Лукашевич, службовець асекураційного товариства «Нага»; Юліан Романчук, гімназійний учитель [8, арк. 10].

Як бачимо, до складу членів-засновників цієї громадської організації увійшли представники різних професій і соціальних груп, що, на думку дослідника Т. Андрусяка, є свідченням того, що вже на початку 1870-х рр. галицькі українці мали повноцінну соціально-професійну структуру модерної нації, в якій були представлені політики, викладачі вищих шкіл та гімназій, працівники правоохоронних органів, преси, підприємницьких структур тощо [1, с. 82].

11 грудня 1873 р. відбулось затвердження статуту Галицьким намісництвом і саме ця дата є початком діяльності Літературного товариства імені Шевченка. Згідно із положеннями статуту, метою діяльності Товариства було «вспомогати розвитку рускої (малорускої) словесности». Для досягнення поставленої мети ставилися такі завдання, як: заснування власної друкарні, видання книг і часописів, матеріальна підтримка літературних і наукових видань, стимулювання літераторів через преміювання і надання допомоги,

скликання зборів вчених і письменників, влаштування публічних відчитів (лекцій), літературних вечорниць та ін. [2, с. 96–105].

Характерною особливістю заснування цього громадського об'єднання і перебігу його подальшої діяльності було те, що із самого початку Літературне товариство імені Шевченка набуло загальноукраїнського характеру. І хоча засновниками товариства є виключно українці-галичани, ініціаторами його створення стали прогресивні діячі Наддніпрянської України – київський письменник Олександр Кониський, колишній учасник ирило-Мефодіївського товариства, активний пропагандист українства на Полтавщині Дмитро Пильчиків, письменник і громадський діяч Михайло Драгоманов. За словами відомого вченого, дослідника НТШ К. Студинського, “українські письменники і діячі, навчені досвідом з року 1863, коли міністр Валуєв видав свою заборону українського письменства, хотіли утворити захист для українського слова поза межами царсько-жандармської влади” [14, с. X].

Власне М. Драгоманов, який брав активну участь у формуванні статуту Літературного товариства, пропонував, “щоб товариство мало переважно науково-літературну ціль, причому направляло б свою працю перш усього на дослід народного життя на Україні; щоб доступ до нього був найлегший для кожного Русина...; щоб спеціально були придбані способи для того, щоб позагалицькі і позаавстрійські українці могли мати якнайбільше участі у товаристві, аби воно було інституцією всеукраїнською” [3, с. 177–179].

Цікавим є той факт, що спочатку новоствореному товариству планувалося дати назву «Галич», однак під впливом наддніпрянських діячів воно було назване іменем великого Поета. “Ім'я Шевченка, – пише К. Студинський, – з'єднало розділених кордоном дітей української нації в однім Товаристві, якому судилося з часом відіграти важну роль в історії українського культурного життя” [14, с. X].

Діяльність Товариства розпочалася із придбання друкарні. З огляду на означену місію, виконання цього статутного завдання було вкрай важливим для подальшого розвою організації. Друк літератури, випуск періодичних видань, формування бібліотечних фондів, загалом видавнича справа, для кожного громадського об'єднання ставали мірилом його активності і доцільності, вираженням максимального використання передбачених чинним законодавством прав і свобод громадян Австрійської імперії на товариське життя. Це добре розуміли фундатори Товариства із підросійської України, які у поширенні друкованого слова вбачали потужний засіб для національного освідомлення народних мас.

У справі налагодження Літературним товариством імені Шевченка власного видавництва слід належно віддати українській громадській діячці і меценату Єлизаветі Милорадович, яка відіграла ключову роль у фінансовій

підтримці товариства. Виділені нею 9 тис. гульденів і долучені до цієї суми зібрані кошти галицьких жертводавців уможливили закупівлю друкарні, яка стала основою розвитку товариства.

Перші загальні збори товариства, які відбулися 4 червня 1874 р., підтвердили, що його пріоритетним завданням залишається видавнича та освітньо-просвітницька робота [13, с. 3]. Першим головою Товариства обрано Корнила Сушкевича, який обіймав цю посаду до 1885 р. Пізніше біля його керма були відомі галицькі діячі – Сидір Громницький, Дем'ян Гладилович, Юліан Целевич [11, с.11].

Упродовж 1874–1892 рр. Товариство видало близько 100 книжок та брошур різної тематики і спрямування, зокрема побутово-господарського та загальноосвітнього характеру.

Серед вартісних видань товариства, які отримали широкий суспільний резонанс, слід виокремити передусім праці галицького педагога, літературознавця і громадського діяча О. Огоновського. У 1880 р. побачив світ його твір німецькою мовою під назвою “*Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache*” (“Студії на полі руської мови”), у якому автор переконливо доводив окремішність української мови серед інших слов'янських мов. Сам факт публікації праці німецькою мовою, яка мала статус державної для всієї Австрійської імперії, мав сенс, оскільки уможливило донесення ідей автора до широкого суспільного загалу. Ця праця стала немовби відповіддю на преславутий Емський указ 1876 р. про витіснення української мови із культурного простору, заборону видання в Росії оригінальних творів і перекладів українською мовою. Не випадково І. Франко вважав цю працю “найціннішою науковою працею”.

Іншим знаковим виданням під егідою Літературного товариства імені Шевченка праця О. Огоновського стала його “Історія літератури руської”. Цикл статей цього автора, що друкувалися у журналі “Зоря” і являли собою бібліографічний огляд давнього українського письменства до І. Котляревського з широким історіографічним вступом, у 1887 р. вийшов окремою книгою як перший том “Історії літератури руської”. Наступні п'ять томів цієї фундаментальної праці присвячувалися огляду української літератури XIX ст. Знову звернемося до оцінки цього твору І. Франком. “О. Огоновський, – відзначав він, – перший з муравлиною пильністю стягнув докупи масу біографічного й історико-літературного матеріалу, задля якого його праця довго ще не стратить своєї вартості” [15].

У контексті висвітлення видавничо-просвітницької діяльності Літературного товариства імені Шевченка відзначимо заходи щодо підтримки українських періодичних видань. Долучилося товариство до видання окремих номерів журналу “Правда”, який було засновано у 1867 році. Редактором “Правди” на період створення Літературного товариства

був уже згадуваний вище О. Огоновський, який своєю діяльністю заохочував до співробітництва відомих галицьких і наддніпрянських діячів. Зокрема, активно співпрацював із виданням письменник Олександр Кониський, який публікував тут свої художні твори й наукові розвідки, виступав зі статтями на актуальні проблеми проблеми шкільної освіти, національного виховання, просвітницької діяльності українців (“Український націоналізм”, 1875; “Потреба морального виховання”, 1888; “Україна в цифрах”, 1891; “Народна моральність на Україні”, 1892; “Реформа німецького шкільництва”, 1891 та ін.). Часопис фактично був єдиним всеукраїнським друкованим органом у важкі часи заборони рідного слова на Наддніпрянській Україні російським царатом.

Слідом за “Правдою”, у 1880 р. з’явився журнал “Зоря”. Двотижневий часопис під редакцією О. Партицького, згодом – О. Кали-товського, Г. Цеглинського, О. Борковського та ін. виходив у Львові до 1897 р. і виражав погляди передових громадсько-культурних сил як в Галичині й Буковині, так і Наддніпрянській Україні. Будучи органом галицьких “народовців”, відстоював права українців на вільний розвиток їх мови і культури, пропагував ідеї єдності українського народу, розділеного кордонами Австро-Угорщини та Росії, пропагував художні надбання, наукові здобутки інших народів. Тут вміщувалися життєписи, спомини, листування визначних людей. За сприяння редакції “Зорі” відбулися також перші українські літературні конкурси, що мали неабияке значення для розвитку українського письменства.

Саме в цьому часописі друкували свої твори молоді на той час українські письменники Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Осип Маковей, Богдан Лепкий та інші [5, с. 234–237]. Розквіту “Зоря” досягла за часів членства у редакційній колегії Івана Франка. Як історик літератури, він опублікував тут біографічні довідки про А. Свидницького, С. Шеховича, Б. Залеського, О. Бодяньського, Ю. Федьковича, Т. Шевченка, написав праці “Ювілей 300-літньої річниці Ставропігії”, “До історії руської церкви з XVIII віку”, “Пісня про знесення панщини”, “Причинок до історії 1848 року” [9].

Особливістю видавничої діяльності Літературного товариства було й те, що не всі видання “мали фірм” і публікувалися без зазначень про причетність до Товариства, як, наприклад, “Словар малорусько-німецький” Є. Желехівського, “Руська Історична Бібліотека” О. Барвінського, “Часопись правнича” К. Левицького та ін. Займалося Товариство і видавництвом книжок для “Просвіти”, тим самим допомагало розвивати інші просвітницькі проекти Галичини.

Слід відмітити, що у цей період Літературне товариство не створило бібліотеки, всю друковану продукцію передавало бібліотеці “Просвіти”. Бібліотеку НТШ започаткував О. Кониський, який у 1891 р. пожертвував

бібліотеці товариства “Просвіта” цінні автографи й рукописи українських письменників із Великої України, які перейшли згодом до бібліотеки Наукового товариства імені Шевченка [12, с.35–58].

Проаналізувавши діяльність Літературного товариства імені Шевченка у період від початку його заснування до перетворення у Наукове товариство (1873–1892 рр.), можна зробити висновок, що воно відіграло помітну роль у розвитку української освітньо-просвітницької думки. Спільна праця галицької і наддніпрянської інтелігенції сприяла формуванню єдиного загальноукраїнського інтелектуального простору, подоланню кордонів для діяльності українців в освітньо-просвітницькій сфері, актуалізувала ідеї загальноукраїнської єдності, державницьких устремлінь.

Започатковані Товариством на цьому етапі свого історичного поступу ціла низка освітньо-наукових ініціатив у ділянці видавничої справи, підтримці періодичних видань, пропагуванні української мови і літератури, висвітленні правдивих сторінок історії та культури рідного народу знайшли своє продовження і втілення на наступних етапах його діяльності.

- 
1. *Андрусак Т.* Товариство імені Шевченка та його роль у розвитку української правової думки (до 140-річчя заснування) / Т. Андрусак // Вісник Львівського університету. – Серія юридична. – Вип. 57. – С. 81–87.
  2. *Дорошенко В.* Огнище української науки. Наукове товариство імені Шевченка / Д. Володимир. – Нью Йорк, 1951. – С. 96–105.
  3. *Драгоманов М.* Австро-руські спомини / Михайло Драгоманов // Житє і слово. – 1889. – Ч. 1. – С. 177–179.
  4. *Зайцева З. І.* Український науковий рух: інституціональні аспекти розвитку (кінець ХІХ– початок ХХ ст.) / З. І. Зайцева. – К. : КНЕУ, 2006. – 368 с.
  5. Історія педагогіки / За ред. проф. М. В. Левківського, докт.пед. наук О. А. Дубасенюк. – Житомир: Житомирський державний педагогічний університет, 1999. – С. 234–237.
  6. *Кучер Р. В.* Наукове товариство ім. Шевченка. Два ювілеї / Р. В. Кучер. – К. : Наукова думка, 1992. – 112 с.
  7. *Лев В.* Сто років праці для науки й нації. Коротка історія Наукового товариства імені Шевченка / Василь Лев. – Нью-Йорк: Наукове Товариство ім. Шевченка в ЗДА, 1972. – 55 с.
  8. Львівський обласний державний архів. – Ф.1 “Львівське воєводське управління. Суспільно-політичний відділ”, оп. 51, од. зб. 1233 “Справа

- про реєстрацію статутів та змін у керівному складі українського “Наукового товариства ім. Шевченка” у Львові. Том 1-й”.
9. Михайлин І. Л. Історія української журналістики ХІХ століття: Підручник. – Київ: ЦУЛ, 2002. – 832 с.
  10. Нарис історії “Просвіти” / Р. Іваничук, Т. Комаринець, І. Мельник, А. Середяк. – Львів–Краків–Париж: Просвіта, 1993. – 232 с. – (Попул. енциклопедія “Просвіти”; Ч.1) 18].
  11. Наукове товариство імені Шевченка. Енциклопедія. – Том 2. – Львів, 2014.– С.35-58.
  12. Романів О. Наукове товариство ім. Шевченка. 130 років праці для України / Олег Романів. – Львів, 2003. – 40 с.
  13. Справозданє з перших загальних зборів Товариства імени Шевченка. – Львів : З друкарні НТШ, 1874. – 14 с.
  14. Студинський К. Наукове товариство ім. Шевченка (1873-1928) // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Том СЛ. Праці філологічної та історико-філософської секції під редакцією Кирила Студинського і Івана Крип'якевича. – Львів, 1929. – С. ІХ–ХУІІІ.
  15. Франко І. З останніх десятиліть ХІХ в. // Франко Іван. Твори : в 50 т. — Т. 41. — К., 1984. — С. 522.

*Стаття: надійшла до редколегії 09.06.2016  
доопрацьована 11.08.2016  
прийнята до друку 25.08.2016*

**EDUCATIONAL ACTIVITY of SHEVCHENKO LITERARY SOCIETY in  
HALYCHYNA (1873-1892)**

**Oksana Kovalyshyn**

*Ivan Franko National University of Lviv,  
Tuhan-Baranovskoho Str., 7, Lviv, Ukraine, UA – 79005*

The article analyses the period of the activity of the Shevchenko Literary Society in Lviv since the time it was founded in 1873 till the time it was transformed into the Shevchenko Scientific Society in 1892. The prerequisites of the creation of this public association were grounded. The role of the first cultural and educational organization - the society "Prosvita" in Halychyna in working out the rules laid down in the statute was shown.

It was found out that from the very beginning the Shevchenko Literary Society has become a nationwide education and research institution. It was the association under the slogans of which the representatives of Galician and Dnieper Ukraine intellectuals contributed to the consolidation of Ukrainian nation in terms of language, national history and culture. In this regard, the article singled out the contribution of progressive activists of Slobozhanshchyna Ukrainian, Kyiv, Poltava in the development of the strategy of the association and providing philanthropic assistance.

The attention is focused on the aspects of the association connected with the education and the development of libraries, establishment of bulletins, promotion of Ukrainian language and literature, spread of the ideas of scientific education.

*Key words:* Halychyna, Shevchenko Literary Society, "Prosvita", educational activities, bulletin, Ukrainian national idea.